

הפטרות ספר ירמיהו

הפטרת מטות והפטרת שמות (כמנהג הספרדים): ירמיהו א, א-י"ט; ב, א-ג

הרב יובל שרלו

פרק א בספר ירמיהו הוא פרק ההקדשה של הנביא ירמיהו. הוא חלק מפרקי הקדשה נוספים הקיימים בנבואה, כגון זו של משה, יחזקאל ואחרים (אינני כולל את ישעיהו, פרק ו בשל עמדתו שאין זו נבואת הקדשה). זו הזדמנות מצוינת לעמוד על יסודות היחס שבין הנביא ובין נבואתו, והמעמד המיוחד שבו עומד הנביא. נעקוב אפוא אחר ההיבטים הקיומיים של הנבואה כפי שהם מופיעים בהפטרותנו, ואף נשווה זאת מידי פעם לנביאים אחרים.

שליחותו של הנביא ירמיהו לא התקבלה אצלו בבחירתו החופשית. השליחות הנבואית מוטלת על הנביא נגד רצונו, ובמקרה של ירמיהו היא הוטלה עליו עוד קודם ללידתו. הדוגמה הבולטת ביותר לשליחות הסותרת את רצונו העצמי של הנביא היא שליחותו של יונה הנביא. מתולדותיו אנו למדים שמותר אמנם לנביא להתווכח עם ריבונו של עולם (יונה טוען כלפי מעשיו של הקב"ה "היטב חרה לי עד מוות"), אולם אין הוא רשאי לחמוק משליחותו. גם ירמיהו לא חפץ בשליחותו, וניסה להתחמק: "הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי". השליחות הנבואית היא אפוא משימה ולא זכות אישית בלבד. היא לא נועדה לענג את הנביא, אלא למלא תפקיד חשוב בתולדות האומה. ברם, אין הנביא רשאי לחמוק, והקב"ה אומר לו מפורשות: "אל תאמר נער אנכי, כי על כל אשר אשלחך תלך, ואת כל אשר אצוך תדבר".

הנקודה העיקרית המופיעה בדברי הקב"ה בשעת ההקדשה, היא הבשורה הקשה לירמיהו כי שליחותו לא תתקבל בעין יפה על ידי ציבור השומעים. הקב"ה מבשר לו כי הוא יהיה עימו להצילו, ואף מתאר את התכונות שעל ירמיהו לרכוש לעצמו: "ואתה תאזור מותניך וקמת ודברת אליהם את כל אשר אנכי אצוך, אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם. ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחושת על כל הארץ, למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ". חוויה זו ליוותה את הנביאים כולם. שליחותם לא נעמה לאוזני השומעים. הנביאים הציעו פרשנות שונה לחלוטין של המציאות, והשמיטו את הקרקע מתחת רגלי המנהיגים האחרים. מלכים ושרים כרתו בריתות עם עמים זרים, והנביא נשלח לומר כי בריתות אלה גם אסורות בעיני ד' וגם מעוותות במישורי החוץ והביטחון האנושיים; השלטון נהג במדיניות מסוימת בתחום החברתי, והנביא נשלח לומר שבעיני ריבונו של עולם מדובר בעוול נורא; אפילו מהפכות דתיות שנראו בעיני העם כפעולות הראויות ביותר בעיני ד', זכו בדברי הנביא לביקורת נוקבת. נזכיר לעצמנו רק את המילים הידועות מנבואת ישעיהו – "למה לי רוב זבחים" – המלמדות כי על אף העובדה שמדובר בתקופה רוויה קורבנות ("רוב זבחים") מצוות אלה אינן רצויות בעיני ד'. הן לא רצויות בעיני ד' בשל העובדה שהקורבנות מחייבים לדעת הנבואה תשתית מוסרית וערכית במישורים החברתיים, ואין הם רצויים בעיני ד' בשעה שקיימת שחיתות חברתית. נלמד על כך להלן בהפטרות פרשת צו. (למחבר המאמר: בעניין בריתות עם עמים אחרים והעוול החברתי מובן

מדוע הנביא מוכיח. נראה, אולי, לא מובן כאן מדוע הנביא מוכיח על הקורבנות. צריך אולי להוסיף את הסיבה – "ידיכם דמים מלאו!"

לא זו בלבד, אלא שהנביא גם תבע תביעות עצומות. הוא היה הקול המוסרי שהביא את תביעות הצדק והמוסר של החלשים בחברה – הגר היתום והאלמנה, לרשות הרבים הציבורית; הוא דרש כי העוול יפסיק, וכי הפערים הכלכליים שבין השכבות השונות של החברה יצומצמו; הוא תבע לעקור את העבודה הזרה ואת הבמות, ולעסוק באופן מתמיד בטיהור עבודת ד'; הוא תבע את השביתה בשבת ואת הטהרה המשפחתית, ועוד. כל אלה, כאמור, הביאו לביקורת קשה של העם כלפי הנביא, ומעמדו בחברה היה מסובך יותר. באופן ממוקד יותר, ירמיהו יישלח בהמשך נבואתו כדי לקרוא לעם ישראל לחדול מלהילחם, להיכנע למלך בבל ולגלות מארצו. נבואה זו לעצמה הביאה למאסרו של ירמיהו, ולמשפט שבו הוא נשפט לעונש מוות (ירמיהו כ"ו). על כן, נתבע הנביא להיות כעיר מבצר וכחומת ברזל.

עניין נוסף העולה בהקדשת ירמיהו הוא תכני הנבואה. למעשה, הנבואה מופקדת בין השאר על הענקת המשמעות הדתית של ההיסטוריה. היא לא עוסקת רק בתיאור העתיד ("מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ"), אלא גם מביאה את הפרשנות הדתית האלוקית למאורעות אלה: "ודברתי משפטי אותם על כל רעתם אשר עזבוני, ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם". הכיבוש של ארץ ישראל אינו נובע מטעויות מדיניות בלבד, אלא בשל העובדה שעם ישראל קיטר לאלוהים אחרים והשתחוה למעשה ידיו. הנביא, אפוא, הוא הפרשן האלוקי של המציאות הנוכחית.

איזה חלל, אם-כן, באה הנבואה למלא? מה חסר לנו בשעה שהיא לא נמצאת? לאור תאור הקדשת ירמיהו אנו מסוגלים לענות על השאלה. הנביא נשלח כדי להציף בפנינו את הפרשנות האלוקית של המציאות שבה אנו חיים. האדם יראה לעיניו – אנו מסוגלים לראות רק את מה שמתגלה לנו כלפי חוץ. בשל כך, הנביא חודר לתוך המציאות עצמה. הוא מבשר לנו כיצד אנו חייבים להתבונן על העולם שבו אנו חיים; הוא מלמד אותנו מה חשוב בעיני הקב"ה, וכיצד ריבוננו של עולם מתבונן על העולם הדתי שלנו ועל העולם החברתי שלנו; הוא מביא בפנינו את התביעות של ריבוננו של עולם מאיתנו ומחייב אותנו לעשות שינוי דרמטי בעולם חיינו. אנו למדים מנבואת ההקדשה של ירמיהו הרבה דברים גם על עצמנו, כמי שמהווים כתובת לדברי הנבואה. אנו לא אוהבים את דברי הנבואה בשל העובדה שהם מערערים עלינו: הם מערערים גם על הפרשנות שלנו למציאות, וגם על התגובה שלנו למציאות זו. אנחנו לא אוהבים שתובעים מאיתנו להיות מישהו אחר. זאת, כמובן, חשיבותה המרובה של הנבואה. להוביל אותנו למקום אמיתי יותר ונכון יותר בעיני ריבוננו של עולם.

פרק זה הוא הפטרה לשתי פרשיות שונות. לפי מנהג הספרדים הוא נבחר להיות הפטרת פרשת שמות. הסיבה לכך ברורה – פרשת שמות עוסקת בהקדשת משה רבנו לשליחותו, ההפטרה עוסקת באותו עניין. גם משה רבנו לא התלהב משליחותו וניסה להתחמק ממנה; גם משה רבינו נאלץ לעמוד בחייו נגד מתנגדים רבים – מפרעה ועד מתנגדים מבית בסיפורים השונים לאורך ההליכה במדבר; גם משה רבנו נדרש להביא בפני האומה את מה שהיא לא אהבה לשמוע. אפילו בפרשה שלנו הוא מתייצב ואומר – "למה תכה רעך", ואנו רואים בתגובת האיש המכה את הרתיעה העמוקה שלו מדברי התוכחה של משה; גם משה נשלח לבשר את בשורת ההיסטוריה ואת מגמת הקב"ה בהווה. כאמור, למרכיבים אלה שותפים נביאים רבים, ואנו למדים הן מהפרשה והן מההפטרה את היסודות האלה.

לפי מנהג האשכנזים אנו קוראים את הפטרה הזו בימי בין המצרים. מבחינת תיאור החורבן המתרחש, פרק זה אינו העשיר ביותר בתיאורי החורבן ויש טובים ממנו. ברם, מבחינת הבהרת המרובע - המציאות, הפרשנות האלוקית והתביעה מהאומה, אישיות הנביא ואטימות האומה הישראלית – אנו למדים מפרק זה את השורשים המביאים בסופו של דבר לחורבן. על כן נבחרה הפטרה זו בימים אלה.

הפטרת מסעי: ירמיהו ב,ד-כ"ח

הרב יובל שרלו

אחד הדימויים הנפוצים ביותר בדברי הנביאים לתיאור מערכת הקשרים בין הקב"ה ובין כנסת ישראל הוא דימוי הדוד והרעיה. ריבונו של עולם הוא האוהב הגדול של עם ישראל, ואילו עם ישראל הוא הנערה הקשורה בו. בליל הסדר אנו מצטטים כמה פסוקים מספר יחזקאל המתארים את מה שאירע במצרים כסיפור הלידה של הנערה והתבגרותה: "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך... רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכנו ושערך צמח ואת ערם ועריה". בהפטרה של הפרשה הקודמת – פרשת מטות, קראנו כי תקופת ההליכה במדבר מתוארת כאירוסין: "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר, כה אמר ד' זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". תיאור דומה מופיע גם בספר הושע: "וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים". בניין בית המקדש בימי שלמה הם הנישואין, וכך דרשו חכמים את הפסוק בשיר השירים על דרך האלגוריה: "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו", ואילו תקופת הגלות מתוארת כמובן כאלמנות: "איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס".

הרבה רעיונות עמוקים ניתן להציף מכוחו של הדימוי המיוחד הזה. (למחבר - נראה לי שיש לציין מהו הדבר שמעמיק את הקשר וכו' ..) השימוש בדימוי האיש והאישה מעמיק מאוד את הקשר המיוחד בין עם ישראל ובין הקב"ה; יש בדימוי הזה ביאור מיוחד של ההיסטוריה של עם ישראל, וניתן לבנות על הציר הזה את המעלות והמורדות בקשרים בין הקב"ה ובין עם ישראל; ההיקש שבין אמונה לאהבה מסייע לברר סוגיות רבות בענייני אמונה שאנו מתלבטים בהן, ועוד. ההפטרה שלנו עוסקת בתקופה מכאיבה מאוד ביחסים שבין הקב"ה ובין עם ישראל. בנבואה זו מדמה הנביא ירמיהו את מה שמתחולל באחרית ימי ממלכת יהודה למה שמתחולל בין בני זוג בשעה שהיחסים ביניהם הם יחסי ניאוף ובגידה: "...כי על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן את צועה זונה"; "איך תאמרי לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא דעי מה עשית - בכרה קלה משרכת דרכיה"; "מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה, ותאמרי נואש - לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך"; "מה תיטבי דרכך לבקש אהבה לכן גם את הרעות למדת את דרכיך". * לאמור: מערכת היחסים שבין עם ישראל ובין הקב"ה באה עד משבר קשה מאוד, כמעט בלתי ניתן לתיקון. מה שהתחיל כתקופת זוהר של אירוסין והליכה במדבר בארץ לא זרועה הפך למתח כבד וקשה.

מהן הדרכים שבהן בוגדת האומה באהובה ? הנביא ירמיהו מפרט שני תחומים עיקריים. התחום האחד והמובן מאליו הוא העבודה הזרה. עבודה זרה דומה בדיוק לפגיעה חמורה בברית הנישואין, והליכה אחר אלוהים אחרים. הנביא מתאר את הפלא הגדול בעצם ההליכה אחר אהובים אחרים, וטוען כי קיומה של התופעה הזו נדיר מאוד: " כי עברו איי כתיים וראו, וקדר שלחו והתבוננו מאד, וראו הן היתה כזאת ? ההימיר גוי אלהים, והמה לא אלהים, ועמי המיר כבודו בלוא יועיל". בתולדות עם ישראל הדבר קשה עוד יותר בשל העובדה שהאומה עזבה את הא-לוהים המיוחד, מקור מים חיים, והעדיפה לבגוד עם תחליפים נחותים בהרבה: "כי שתיים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יכלו המים". הכאב, כביכול, שאותו מתאר ריבונו של עולם הוא כאב נורא.

אין מדובר בבגידה תיאולוגית בלבד, אלא גם במדיניות ריאלית. עזיבת ד' מתחוללת גם בשעה שעם ישראל פונה להקים בריתות צבאיות אסורות עם עמים אחרים: "ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר". במקום לפנות לריבונו של עולם כדי לקבל את ההדרכה הנבואית כיצד להתמודד עם האימפריות, מעדיף מלך יהודה לכתוב בריתות צבאיות ולהישען על עוצמת בשר ודם. מדיניות זו עצמה היא חלק מעזיבת ד' כפי שכתוב בפסוק הבא: "תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך, ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ד' א-לוהיך, ולא פחדתי אליך נאם ד' אלוקים צבאות".

ברם, הנביא אינו תוחם את הבגידה בעבירות שבין אדם למקום. ישנה דרך נוספת שבה עם ישראל אינו נאמן לברית שלו עם ריבונו של עולם. לא רק ההליכה אחרי אלוהים אחרים היא העזיבה של דרך הנאמנות, אלא גם דברים שהתרחשו בירושלים בתחומי הצדק החברתי: "גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים, לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה". ברית הנישואין שנכרתה בין הקב"ה ובין עם ישראל כוללת בתוכה ממדים רבים. כבר בתורה שבכתב, בתיאור מתן תורה, אנו למדים כי ספר הברית כולל בתוכו לא רק את הדיברות הראשונות, אלא גם את האחרונות, העוסקות בעניינים נכבדים שבדרכי עיצוב החברה על אדני היושר והצדק. לא זו בלבד, אלא שבסוף פרשת משפטים נאמר על משה: "ויקח ספר הברית, ויקרא באזני העם ויאמרו: כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע". ספר הברית כולל בתוכו את כל פרשת משפטים. על כך נכרתה ברית בין ישראל ובין הקב"ה. עתה בא ירמיהו ומלמד כי הופר ספר הברית, והדבר נעשה גם על ידי אי-מילוי החובות הכתובות שם. חובות אלו כוללות כאמור את הצדק, את המשפט ואת היושר שבחברה היהודית, וכשאלה אינם נשמרים מדובר למעשה בבגידה בקשר העמוק שבין הקב"ה ובין כנסת ישראל.

דברי ירמיהו נופלים על אוזן ערלה. ממלכת יהודה אינה סוברת שהיא נוהגת שלא כשורה: "איך תאמרי לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי ?"; "ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני"; במקביל, היא אינה מתכוונת לשוב אל ד': "ותאמרי נואש, לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך"; "מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך"...

מתוך הנבואה עולה, אפוא, תחושה עמוקה מאוד של החמצה. סיפור האהבה הגדול שהחל בהליכה במדבר ובימי האירוסין של עם ישראל הפך להיות סיפור מכאיב של הליכה אחרי מאהבים אחרים. האומה הישראלית לא נותרה נאמנה למי שהוציא אותה ממצרים וליווה אותה לאורך כל ההיסטוריה באהבה גדולה, והיא בחרה אט-אט לעזוב את ייעודה ואת מהותה, וללכת אחרי אלוהים אחרים. ירמיהו מתאר את הדברים בכאב גדול. זה לא מה שהיה אמור להיות, ולא

זו הייתה הציפייה ממהלך ההיסטוריה. הייתה אפשרות שונה לחלוטין, של חיי נאמנות ואמונה, אולם היא הוחלפה בעבודה זרה והומרה במדיניות פושעת כלפי העניים והחלשים בחברה. מתאים מאוד לקרוא את ההפטרה הזו בימי בין המצרים. כאמור לעיל, החורבן נתפס כאלמנות, כלומר: ריבונו של עולם עזב, כביכול, את האומה לאנחות. הנבואה שלנו מבארת מפני מה הדבר התחולל. הנישואין האלה קרסו עוד קודם לכן, והחורבן היה בלתי נמנע. בשעה שהחלום הגדול מפנה את מקומו למציאות עגומה, ולאחר ניסיונות שיקום רבים, בישר ריבונו של עולם דרך ירמיהו הנביא לעם ישראל כי זו תמונת המצב העגומה, והיא הולכת למקום רע מאוד – לחורבן.

* חלק מן הפסוקים המצוטטים מובאים מסוף הפרק וקשורים בנבואה זו.

הפטרת צו: ירמיהו ז, כ"א-ל"ד; ח, א-ג; ט, כ"ב-כ"ג

הרב יובל שרלו

אחד הנושאים העיקריים שבהם עסקו הנביאים היה היחס הנכון לבית המקדש ולקורבנות. הנביאים ניצבו פעמים רבות בפני תפיסה דתית מעוותת, אף שהיא טבעית וניתן להבין את מקורה. התפיסה הדתית העממית סברה, כי ריבונו של עולם חפץ בקורבנות, שכן הם מבטאים את הזיקה העמוקה שבין אלוקים ואדם, ואילו הנביאים נדרשו לשוב פעם אחר פעם על הרעיון כי אין הקב"ה זקוק לקורבנות, ומה שהוא מצפה מבני אדם אינם הקורבנות אלא הצדקה והמשפט. ניתן לומר שהצלחת הנביאים הייתה מוגבלת מאוד, ובכל דור נשלח הנביא לבאר את העיקרון הזה שוב. בשעות מצוקה ומצור נדרשו הנביאים להתמודד עם תפיסה רוחנית מעוותת אחרת. עם ישראל היה משוכנע, כי בשל העובדה שבית המקדש הוא "ביתו" של הקב"ה וירושלים היא "עירו" – החורבן לא יתרחש. גרעין תפיסה מעוותת זו מצויה כבר בתחילת ספר שמואל, בסיפור שביית הארון בידי הפלשתים. מהסיפור עולה, כי הסיבה להבאת ארון ברית ד' למלחמה הייתה האמונה שהקב"ה לא יניח לו ליפול בשבי, בשל חילול ד' שבדבר, ועל כן גם מחנה ישראל יהיה מוגן. למחבר המאמר: מתוך משפט האחרון עולה כי הארון לא יפול בשבי כי הוא נוכח במחנה ישראל, ולא בהכרח בשל העובדה כי הארון הוא ארון ברית ה'. אם הדבר אכן כך אזי המשפט יישאר כמות שהוא. אם לאו אולי צריך לכתוב: מהסיפור עולה, כי הסיבה להבאת ארון ברית ה' למלחמה הייתה האמונה שהקב"ה לא יניח לארון ליפול בשבי בשל חילול ד' שבדבר, ועל-כן גם מחנה ישראל יהיה מוגן. גם בתחילת הנבואה שלנו (שאינה חלק מההפטרה), נדרש ירמיהו להתמודד עם התפיסה המעוותת הזו. הוא קורא לתושבי ירושלים: "אַל תִּבְטְחוּ לְכֶם אֶל דְּבַר הַשֶּׁקֶר לְאֹמֵר הִיכַל ד' הִיכַל ד' הִמָּה" (ז, ד), לאמור: "אל דברי השקר - אל דבר שאין בו ממש, שהם אומרים היכל ה' וכו' המה, רצונו לומר 'הלא היכל ה' המה בתוכנו, ולא יחריב ה' את היכלו'" (רד"ק). אלו דברי שקר, וירמיהו מבאר כי אם העם מתנהג בבית המקדש כאילו הוא נמצא ב"מערת פריצים" (שם, יא) בית המקדש ייחרב בדיוק כפי שחרב משכן שילה.

הפטרוננו מהווה למעשה את המשכה של הנבואה. כאן חודר ירמיהו הנביא אל עומק תפיסת הקורבנות שבדברי הנביאים, ומתמודד עם השגיא הנפוצה השניה. ירמיהו מנסח היטב את מעמד קורבנות העם בעיני הקב"ה, ואומר כי למעשה אין הם מבטאים אלא את הרצון לאכול בשר. וכל זה מדוע? כל זה מפני שריבונו של עולם לא ציווה את עם ישראל ביום היציאה מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, כי אם על החובה לשמוע בקול ד' ולקיים את מצוותיו. סדר נתינת התורה מלמד אפוא כי ריבונו של עולם תובע להקדים את הנושאים החברתיים והמוסריים (עליהם כן ציווה ד' בתחילת הדרך, בעשרת הדיברות ובפרשת משפטים, כמו גם על המאבק בעבודה הזרה) לעבודת הקורבנות. (והרי גם הקורבנות הם חלק ממצוות ה'. האם זאת הסיבה שה' מואס בקורבנות עם ישראל, כי מצוות הקורבנות לא ניתנה ביציאת מצרים? האם לא כדאי להזכיר גם כאן שה' מואס בקורבנות כי "ידיכם דמי מלאו" וכו'?)

ירמיהו עצמו מתאר את העובדה כי הנביאים כולם, לאורך ההיסטוריה כולה, נשלחו כדי למסור לעם ישראל את המסר הזה, אולם דבריהם לא הועילו. גם הדור הזה ממשיך את התנהגות אבותיו וגם הוא אטום לדבר ד'.

לדברי ירמיהו על הקורבנות יש חשיבות מרובה לסוגיית מעמד הקורבנות בנבואה. כאמור לעיל, הנביאים כולם ציינו את העובדה, כי ריבונו של עולם אינו חפץ בקורבנות כאשר הם מובאים לבית המקדש ללא תשתית רוחנית מתאימה, ובעיקר כאשר העם פוגע במעמד הגר היתום והאלמנה, והחברה נוהגת בדרך הסותרת את הצדק והמשפט. אולם, שליחות הנבואה, לכאורה, אינה עולה בקנה אחד עם האמור בתורה, שכן לכאורה אין אנו מוצאים התניה כזו בתורה - לא נאמר בתורה כי הקורבנות תלויים בהתנהגות מוסרית, וכי אם אין נאמנים לדבר ד' הם אינם רצויים?

הפיתרון לשאלה זו נמצא בדברי ירמיהו: "כי לא דיברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אתם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (ז, כ"ב). ירמיהו מדגיש כי יש לשים לב לא רק אל התורה כמכלול, אלא גם לשאלה מה ציווה הקב"ה אותנו בתחילה (בשלב היציאה מארץ מצרים) ועל מה הוא דיבר בהמשך. בתחילה ציווה ריבונו של עולם על ברית הפסח, שהיא ההקמה שלנו כאומה; לאחר מכן ניתנו עשרת הדיברות, שבהם דובר על המאבק בעבודה הזרה, על השבת, על האוטוריטות (כבד את אביך ואת אמך), וכן על סידרה שלמה של נושאים חברתיים; לאחר מכן מובאת פרשת משפטים, ורק לאחר כל אלה הוקם המשכן ובספר ויקרא נפתחו פרשיות הקורבנות. הנביא מלמד כי לסדר נתינת התורה ישנה משמעות תוכנית עמוקה. זה גם הסדר שבו מצפה ריבונו של עולם מאיתנו לקיים את התורה ולבנות את העולם התורני שלנו. ואכן, הנביאים דיברו בעיקר על הנושאים המופיעים בעשרת הדיברות - מאבק בעבודה הזרה, שמירת השבת, הקפדה בנושאי אוטוריטות ומבנה צודק ונכון של החברה, ודחו את העיסוק בקורבנות לשלב מאוחר יותר. בדברי ירמיהו מצוי אפוא מפתח יסודי להבנת משנת הנביאים ועקרונותיה.

לא די בכך שהעם לא האזין למשנת הנביאים, אלא פעל להיפך. התופעה החמורה ביותר המודגשת על ידי הנביא היא העובדה, שעם ישראל בנה במות תופת כדי לשרוף בהם את בניהם ובנותיהם - בניגוד מוחלט וכפול לציווי האלוקי. הדברים מנוגדים לא רק למאבק בעבודה הזרה, אך גם למוסר הטבעי והאנושי של איסור שריפת הילדים ולעובדה שריבונו של עולם אפילו "לא העלה על ליבו" את האפשרות הזו. בשל כך, אין עוד מקום לקיומו של גיא בן הנוס במבנה הנוכחי. שמו ייהפך לגיא ההריגה, כדי לבטא את החורבן המוחלט, וממלכת יהודה לא תזכה עוד לקול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה.

עורכי ההפטרות דילגו מנבואה זו לנבואה אחרת, וסיימו את ההפטרה במילים הידועות: "כה אמר ד': אל יתהלל חכם בחכמתו, ואל יתהלל הגיבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעושרו. כי אם בזאת יתהלל המתהלל - השכל וידוע אותי, כי אני ד' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי נאם ד'". זו ההזדמנות ללמוד דבר מה על המשמעות של ידיעת ד'. אנו רגילים להשתמש בפועל "ידע" בהוראה אינטלקטואלית, לאמור: הידיעה מתרחשת בשכלו של האדם והיא עוסקת בהיבטים הפילוסופיים של הקשר שבין אדם לאלוקים. ברם, המעיין בפסוק יראה, כי הקב"ה אינו מופיע כאן מההיבט הפילוסופי, אלא "אני ד' עושה חסד משפט וצדקה בארץ". הדברים עולים גם מההקבלה הפשוטה בדברי הושע הנביא: "כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת א-לוהים מעולות". ההקבלה מלמדת כי "דעת אלוקים" מקבילה ל"חסד".

לאמור: לדעת את ד' משמעו ללכת בדרכו של הקב"ה בתחום החסד, המשפט והצדקה. אין מדובר בלימודים פילוסופיים מסובכים, אלא במימוש האמונה בריבונו של עולם במציאות. זוהי התחברות והתדבקות בריבונו של עולם (ואגב כך ניתן להבין מדוע גם הקשר הגופני בין איש ואישה – "והאדם ידע את חוה אשתו" – מבוטא באותן מילים).

ברור, אפוא, מפני מה שמו עורכי ההפטרות את הפסוקים האלה בסיום ההפטרה. אין מדובר ברצון לחתום במילים אופטימיות, אלא בהרבה יותר מזה. שני פסוקים אלה מציבים את האלטרנטיבה הנבואית לתפיסות השגויות והמוטעות של עם ישראל. רצון ד' אינו בעולות וזבחים אלא בידיעת ד', וידיעת ד' משמעה חסד משפט וצדקה בארץ. כך צריך לבנות את החברה ההולכת בדרכי ד' ויודעת אותו, ואלו האדנים שעליהם מוקמת התפיסה הנכונה והראויה של הקורבנות, עבודת ד' וקירבת אלוקים.

הפטרת תשעה באב שחרית: ירמיהו ה, י"ג-כ"ג ; ט, א-כ"ג

הרב יובל שרלו

נבואת ירמיהו בפרק זה מציירת את המציאות העגומה שאליה הידרדרה ממלכת יהודה. המציאות העגומה מתוארת בהיקף רחב של נושאים: תיאור המצב הבטחוני והמדיני, הנתק מריבונו של עולם, חוסר התקווה העתידי, הסיבות שהביאו לכישלון הנוכחי, המציאות החברתית, תגובתו האישית והקינה על המציאות. נושאים רבים אלה מלמדים, אפוא, על העומס הגדול שנבואה זו מורכבת ממנו.

הרקע לנבואה מתואר כבר בתחילת ההפטרה: האויב בשער. הוא כבר בפתחה של ארץ ישראל ('ימדן נשמע נחרת סוסיו'). הוא בא ואוכל ארץ ומלואה ומדומה לנחשים צפעונים. אין הרבה אפשרויות לתגובה. למעשה האפשרות היחידה הקיימת היא להיכנס לערי המבצר ולהתחבא שם. דלתו של הקב"ה נעולה. הקב"ה הוא זה שמשקה את עם ישראל מי ראש (רעל), ואם כן הוא בוודאי לא יושע את עם ישראל. הייאוש שולט. החורבן מתרחש. ירמיהו מביט על כל זה ומתאר את תחושותיו הקשות. למעשה, זה הזמן להתבונן במבט פנורמי על העבר, על המציאות, על הסיבות ועל העולם הפנימי של הנביא, וכל זה כאמור מתרחש בנבואתו.

בראש ובראשונה ירמיהו מקונן. ליבו דווי. כאמור בהקדמה לירמיהו, הוא עצמו ניצב כמו כל הנביאים בין הפטיש לסדן – בין הזדהותו עם דבר ד' ושליחותו הנובעת ממשפט הצדק האלוקי, ובין היותו חלק בלתי נפרד מעם ישראל, ורוצה בטובתו. בשל כך, הוא מביע את כאבו הגדול על כך שהישועה אינה אפשרית, ששוועת עם ישראל עולה, שלא נמצאה תרופה כלשהי לכאב הגדול של עם ישראל ושלמעשה אין עוד תקווה.

באותו דיבור עצמו ירמיהו מתאר את המציאות החברתית שאליה הידרדרה ממלכת יהודה. הבכי שלו הוא בכי כפול – לא רק עונשה של ממלכת יהודה מכאיב לו אלא גם הסיבות שהביאו לכך. החברה בירושלים הפכה לחברה שלא ניתן עוד לחיות בה. התיאורים הם תיאורים קשים ביותר – כולם מנאפים עצרת בוגדים; הדיבור הפך להיות דיבור של קשת השקר וחץ אי האמינות; לא ניתן לבטוח באיש, וכל אחד צריך להישמר מרעהו ואפילו מאחיו. ירושלים יושבת בתוך מרמה. אפילו רצונו של הקב"ה לבחון מחדש את היחס לממלכת יהודה כדי למנוע את החורבן אינו אפשרי: "חץ שחוט לשונם דיבר, בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו". במצב כזה לא ניתן עוד למנוע את החורבן: "העל אלה לא אפקוד בס" ?

המעניין בנבואת ירמיהו הוא הקשר בין התחומים השונים. המציאות החברתית אינה מנותקת מהיחס שבין עם ישראל לריבונו של עולם. המרמה בין אדם לחברו היא גם רמאות ביחס לקב"ה "במרמה מאנו דעת אותי נאום ד'". הכל מחובר והכל קשור. זו גם עמדת הנבואה פעמים רבות –

לא ניתן לנתק בין תחומים שונים של החברה, והחורבן הוא חורבן כללי: אמוני, חברתי, אישי.

נבואה זו מתארת לא רק את הסיבות לחורבן, אלא גם עניינים אחרים: היא מחפשת את הסיבות השונות לגאולה ושואלת "על מה אבדה הארץ". תשובת הנבואה היא חדה וברורה: "על עוזבם את תורת". באנו לארץ הזו גם כדי לממש את הייעוד הגדול של חיי התורה במציאות, ובשעה שהאומה סוטה מתפקיד עילאי זה, היא גם מאבדת את זכות קיומה בארץ וגם סובלת מכל הנזקים שעזיבת התורה גורמת.

עניין נוסף שההפטרה עוסקת בו היא הקינה שלאחר החורבן: ריבוננו של עולם אינו מופיע בנבואה זו כנוקם ונוטר; "כאבו" של הקב"ה הוא המקור לנהי ולנהייה. ירמיהו מתאר את החורבן כאירוע שריבוננו של עולם נאלץ להביא אותו בשל ההתדרדרות הקשה שעם ישראל הגיע אליה. הוא "מעביר" את השאלה לעם ישראל: האמנם הייתה לי אפשרות שלא להחריב? האמנם יש דרך שהחברה תמשיך להתקיים בדרך זו? האפשרות היחידה שנתרה ביד ריבוננו של עולם היא להחריב את ירושלים, להפיץ את האומה בין האומות, ולמעשה לחסל את ממלכת יהודה.

נבואה זו מתאימה מאוד ליום תשעה באב. שכן, למעשה מצוי בה כל המרחב הקשור לחורבן: הסיבות שהביאו לחורבן, החורבן עצמו ותוצאותיו. לא זו בלבד, אלא שהיא מלאה כאב וצער. הנביא קורא למקוננות ולחכמות, ומצווה עליהן לשאת קינה ונהי ובכי. הבכי מתאר את החורבן, את המוות, את השכול, את כמות ההרוגים וכדו'.

מה שלא ברור בנבואה זו הוא דווקא סיומה: "כה אמר ד': אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו. כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל וידוע אותי, כי אני ד' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי נאם ד'". מה הקשר בין מסקנות אלה ובין הנבואה עצמה?

פירושים רבים נאמרו על כך: יש שראו בדברים אלה תיאור של העידן החדש שלאחר החורבן. מעתה והלאה לא החכמה, לא הגבורה ואף לא העושר הם החשובים, כי אם דברים אחרים לחלוטין. חשוב לנו ללמוד, הן בתשעה באב והן לאורך החיים כולם, את עמדת הנבואה ביחס לחורבן. החורבן לא נועד להיות פעולת ענישה בלבד. הנבואה מלמדת, כי ייעודו הגדול של החורבן הוא לחולל מהפך רוחני עמוק. את החורבן לא מונעים בחכמה, בעושר ובגבורה. לא זו בלבד, אלא שאנו קוראים בימים האלה נבואות שונות המדברות גם על דרכי הבניין: "ציון במשפט תיפדה ושביה בצדקה". הקטסטרופה צריכה להוליד תפיסה רוחנית עמוקה. מה שריבוננו של עולם תובע מבני אדם היא להשכיל ולדעת אותו. זהו התוכן הבסיסי של הקשר שבין אלוקים ואדם, וזו התביעה האמיתית מקיומו של עם ישראל. החורבן נועד להטמיע את האמונה הזו.

ברם, יש לשים לב לנקודה משמעותית ביותר שאותה אנו בדרך כלל מחמיצים. אנו רגילים לבאר כי "השכל וידוע אותי" מכיון לצד האינטלקטואלי של האדם, וללימודי פילוסופיה יהודית ואמונה. אנו למדים זאת מהקשר בין המילים "השָׁפֵל" ושכל, ובין "וְיָדַע" וידע. ואולם, לו זה היה פירוש פשוטו של מקרא היה קשה לקשר בין חלק זה של הפסוק לחלק הבא: "כי אני ד' עושה חסד משפט וצדקה בארץ" – חלק זה מדבר על מידות ועל התנהגות אתית ומוסרית, ולא על ידע ושכל. ואכן, לימוד נכון וראוי של דברי נבואה מלמד שהמונח "ידע" אינו עוסק בעניינים קוגניטיביים, כי אם במעשה צדקה וחסד. ניתן לראות זאת בהקבלה בדברי הושע הנביא: "כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת אלהים מעולות". חסד היא המילה המקבילה ל"דעת אלוקים". בדברי הנבואה אין מדובר בהעמקה בעקרונות הפילוסופיים של עיקרי האמונה, כי אם בכך שעושים צדקה, חסד ומשפט.

אין, אפוא, סיכום טוב יותר של הנבואה, המבקשת להפוך את הלב ולבאר לאומה הישראלית את הכיוון החדש שבו עלינו ללכת לאחר החורבן. הקיום בארץ מותנה בעשיית רצון ד', ורצון ד' הלוא הוא אכן "השכל וידוע אותי" במובן של תיקון העולם בצדקה ובמשפט. חסרון מרכיבים אלה הוא שהביא לחורבן, חידוש הברית עימם הוא תנאי לבניין המחודש של המקדש. זהו גם מהותו של יום הצום כפי שלימד אותנו הרמב"ם: "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות

שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב" (הלכות תענית פרק ה).

הפטרות בחוקותי: ירמיהו ט"ז, י"ט-כ"א ; י"ז, א-י"ד

הרב יובל שרלו

במרכזה של הפרשה אנו מוצאים את פרשת הברכה והקללה. במרכזה של ההפטרה נמצאת ההשוואה בין "ארור" ל"ברוך". זהו לב ההפטרה, ודרכה ניתן לעסוק במגוון הנושאים שהיא דנה בהם. נתחיל, אפוא, בהשוואה שבין שני אלה.

מהם התחומים שאותם מדגישים דברי ה"ארור"? הנושא שבו עוסקים הפסוקים הוא שאלת מקור העוצמה ומקור הסמכות. לפי דברי הנביאים העולם מתחלק לשני חלקים- החלק המיוצג על-ידי ה"ארור" והחלק המיוצג על-ידי ה"ברוך". (למחבר: מהם שני החלקים? בקטע להלן מדובר על ההיבטים השונים של הסתמכות על האדם ולא על אלוקים. נראה שחסר משהו המציין בבירור מה הם שני החלקים. אני הייתי משנה ואומר: לפי דברי הנביאים העולם מתחלק לשני חלקים- החלק המיוצג על-ידי ה"ארור" והחלק המיוצג על-ידי ה"ברוך". החלק האחד – הארור הם אלה ששמים את מבטחם באדם וכו'. אחר-כך בקטע השני למטה לומר- החלק השני הוא החלק הברוך. בעולמו של הברוך ישנה הדדיות ... וכו'). החלק האחד – הארור הם אלה ששמים את מבטחם באדם ומסירים את ליבם מאת ד'. הנביאים השונים התייחסו להסתמכות המופרזת על האדם מנקודות מבט שונות. בחלקה היא כישלון תיאולוגי של מחשבה כאילו האדם הוא מנהל העולם הזה, והוא הקובע את אשר יתרחש בו; בחלקה היא בסיס למדיניות מוטעית, הגוררת הסתמכות על מעצמות שונות ("ושם בשר זרועו") כאילו בכוחם לשנות באמת את המעמד הגיאופוליטי המסובך. בעקבות כך קיימת התרחקות מריבונו של עולם כמקור העוצמה של עם ישראל; בחלקה היא הפיכת האדם לקובע מהו טוב ומהו רע ושכחת אלוקים כמקור המצווה, וככוח שחובה עלינו לציית לדבריו, - חובה המוטלת על עם ישראל מכוח הברית שנכרתה בין הקב"ה ובין העם. אלה חלק מההיבטים של ביטחון שגוי זה.

הנביא אינו מסתפק רק בהתמקדות בחטא אלא מתאר גם את תוצאותיו. הדימוי הוא של ערער בערבה – לאמור, צמח הצומח בארץ מדבר, ללא תוחלת ותקווה וללא עתיד של ראיית טוב. את הדימוי של הנביא ניתן להבין בשתי דרכים המשלימות האחת את השניה. הדרך האחת היא, שזוהי תוצאה טבעית של מי ששם את מבטחו באדם. הרעיון שאין לסמוך על האדם כי הוא לא יציב, ובאותה מידה אין להישען על מעצמה אזורית חזקה בשל האפשרות כי היא תיחשף כ"משענת קנה רצוף", נמצא הרבה מאוד בדברי הנבואה. אין צורך בהתערבות אלוקית מיוחדת. השם את מבטחו באדם יתאכזב מעצמו מהתוצאות הצפויות לו. הדרך השנייה היא, שמדובר בדימוי לעונש האלוקי שיוטל על האדם ועל האומה בשל העובדה שהם הסירו את ד' מדרכם. הקב"ה הוא שיחולל את התוצאה הזו, והוא שיגרום לכך שלא תצא ברכה מהמהלכים השונים שנבחרו בחטא.

החלק השני הוא החלק הברוך. בעולמו של הברוך ישנה הדדיות: האדם בוטח בריבונו של עולם, והקב"ה מהווה את מקור ביטחונו של האדם. גם כאן, אנו מוצאים בדברי נביאים שונים משמעויות רחבות של הביטחון בד': מדובר בביטחון ובהיענות לצווי האלוקי כיצד להתמודד עם האתגרים הביטחוניים והכלכליים של האדם ושל האומה, והחובה להישען על ריבונו של עולם כמקור העוצמה העולמית; מדובר גם בביטחון בקב"ה כמצווה וכמורה-דרך והפיכת דבר ד' למקור הסמכות, וכדו'.

התקבולת ל"ארור" ממשיכה גם אל דימוי האדם אשר כן בוטח בד'. הוא אינו ערער בערבה כי אם עץ שתול על מים, שאינו ירא מפני החום ואין לו חשש משנות בצורת. הכפילות בדימוי קיימת גם כאן: אפשר לקרוא את הפסוקים המתארים שכר אלוקי ההופך את האדם ההולך בדרכיו לעץ שתול, ואפשר ללמוד את הפסוקים כמלמדים על תוצאה טבעית הבאה על האדם הבוטח: הוא אינו ירא, אלא נטוע עמוק בביטחונו ואף מקרין ביטחון זה על המבקשים את פרו. ביטחון רוחני אמיתי מביא גם לשינוי פני המציאות.

מה מקום השוואת ה"ארור" וה"ברוך" בנבואה זו ?

נביאי ישראל מצאו עצמם פעמים רבות במציאות שבה דבריהם לא התקבלו כדברי אמת. הם אמנם באו בסוד ד', שאינו עושה דבר בלי שיגלה את סודו לעבדיו הנביאים, אך לא הצליחו לשכנע את העם כי נאמנים דבריהם. העם צעד אחר דברי שקר. ישעיהו הנביא, לדוגמה, כינה תופעה זו כך: "הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חושך לאור ואור לחושך, שמים מר למתוק ומתוק למר" (ישעיהו ה, כ). ירמיהו עצמו הושם בבית כלא בשל טענת העם כי הוא ניבא נבואות שקר (ראו פרק כ"ו). הפטרתנו נפתחת בידיעה המובהקת של ירמיהו כי אפילו הגויים יודו בעתיד כי "שקר נחלו אבותינו, הבל ואין בס מועיל". אולם, הוא עצמו יודע זאת בוודאות כבר בהווה. אף ההיגיון עומד לכאורה לצידו – הלוא אדם אינו יכול לעשות לו אלוהים, ואם כן, המה (הפסלים) אינם אלוהים! אולם לידיעה שלו אין כל משמעות בעיני העם.

מהי, אפוא, הדרך היחידה שהותיר עם ישראל בפני ריבונו של עולם? להודיעם את גבורתו. כאשר תתחולל הקטסטרופה, כאשר תישמט הארץ ותתרחש הגלות, כאשר עם ישראל ייהפך לעבדים לאומות זרות על אדמתו שלו – אז תתברר הטעות המרה לעין כל, וכל הביטחון המוטעה בחסדי אדם ובעוצמות אנושיות יקרוס. על רקע זה מחלק ירמיהו את החברה ביהודה לשתי קבוצות חדות ומובחנות: הקבוצה הארורה השמה באדם את מבטחה, והקבוצה הצדיקה הבוטחת בד' ומהווה עץ שתול על פלגי מים.

בשל העובדה שהנושא הנדון בנבואה הוא הביטחון בד', חושף ירמיהו נקודה נוספת בדרכי ההשגחה של הקב"ה בעולמו. השיפוט האלוקי נעשה מכוח יכולת הקב"ה לקרוא בתוך עולמו הפנימי של האדם. ליבו של האדם "מי ידענו" – לא קיימת יכולת אנושית המאפשרת להציף פנימה לליבו של האדם. בניגוד לכך, ריבונו של עולם חוקר לב ובוחן כליות, ותורת הגמול שלו מדויקת להפליא – כל אדם מקבל את שמגיע לו, לפי פרי מעלליו. יש ביד ההשגחה האלוקית להבחין באלה העושים עושר ולא במשפט, והיא זו שתגמול להם בדיוק לפי מה שהם באמת. כל זה בשל העובדה כי עם ישראל נטש את מקור המים החיים – הוא האלוקים. הנבואה ממשיכה בציון עקרונית בהזכירה כי טענתה מופנית אל העם בעיקר בשני נושאים: בעבודה הזרה ובהתנהגות נבזית ("נבל") בתחומי הממון. חברה שבה אדם עושה עושר ולא במשפט היא חברה המאבדת את זכות קיומה.

ייחודה של נבואה זו הוא בחתירה להבחנה בין האמת ובין השקר. כאמור, עם ישראל לא הותיר כיכול ברירה ביד ריבונו של עולם. קו הגבול בין "ארור" ל"ברוך" נעשה מטושטש. הנבואה פותחת בכך שאפילו הגויים יבואו בעתיד ויאמרו "אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בס מועיל". ההבדלים בין השקר ובין האמת ברורים וחדים, ואף על פי כן עם ישראל אינו מכיר בהם. בשל כך, הדרך

היחידה שנתרה ביד ד' היא "אודיעם את ידי ואת גבורתי". החטאים ידועים וגלויים, אך אם עוצמים עיניים מפניהם, לא נותרת כל אפשרות אחרת אלא - החורבן.

כמה מילים על הפסוק האחרון שבהפטרה. פסוק זה כלל אינו קשור לנבואה, והמעין בתנ"ך יראה גם שיש רווח של פיסקה לפניו. הפסוק פותח נושא חדש, והוא ההתמודדות הקשה של ירמיהו עם העם הרודף אותו, והצורך שהוא חש לפנות אל ריבונו של עולם בבקשת רפואה והגנה. ואולם, מסדרי ההפטרה נהגו כאן כמו במקומות רבים אחרים וביקשו לסיים בפסוק טוב, גם אם הפסוק מוצא מהקשרו. ההפטרה מסתיימת, אפוא, בתפילה לריבונו של עולם, תפילה המנותקת מהקשר ההפטרה, אולם חותמת אותה בטוב. נתפלל אף אנחנו כי ריבונו של עולם ירפא אותנו - ונרפא, יושיע אותנו – וניוושע.

הפטרת יום ב' של ראש השנה: ירמיהו ל"א,א-י"ט

הרב יובל שרלו

לא רבות נבואות הנחמה שבספר ירמיהו, ונדירות עוד יותר הנבואות העוסקות באהבה המיוחדת של הקב"ה לעם ישראל. נבואה זו מתייחדת בכך. ההפטרה, אמנם, עוסקת רק בחלקה הראשון, אך די בה כדי לקרוא את היחס המיוחד של הקב"ה לעם ישראל ואת משמעותו. לא לחינם נהגו לקרוא אותו דווקא בראש השנה. שכן, ראש השנה הוא קודם כל יום מלכות ד', המוכתר על ידי עם ישראל כ"מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזיכרון", ורק אחר-כך הוא יום הדין. ביום זה נחתם חודש חידוש האהבה בין הקב"ה ובין כנסת ישראל, הוא חודש "אני לדודי ודודי לי". בד בבד, משפיע פרק זה על לימוד ספר ירמיהו כולו, שכן הוא חושף את ההקשר הכללי של כל נבואות החורבן. הוא מלמד, שכל נבואות החורבן הן סטיה מהשורש האמיתי של יחסי הקב"ה ועם ישראל, ועל כן כבר בתורה מובטח לעם ישראל כי הברית תתחדש, וכי הקב"ה יאפשר לנו לשוב אל הארץ ולבנות אותה מחדש.

הגילוי הראשון של אהבת ד' לעם ישראל היה במדבר. זאת כבר למדנו בתחילת ספר ירמיהו - "כה אמר ד' זכרתי לך חסד נעורֶיך אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ב, ב), והנביא שב על רעיון זה בתחילת הנבואה "מצא חן במדבר". ומדוע יש צורך להזכיר זאת כעת? לפי הרד"ק, הנביא עצמו מקיים דו שיח המבהיר את התשובה לשאלה זו. את חלקו הראשון של פסוק ב - "מרחוק ד' נראה ליי" אומרים אלה שטוענים כי העובדה שהייתה אהבה בעבר אינה משמעותית עוד, ומרחק הזמן מלמד כי עתה אנו חיים בנתק; חלקו השני של הפסוק "ואהבת עולם אהבתיך" מהווה תשובה לטענה זו - האהבה שאוהב הקב"ה את עם ישראל היא אהבת נצח, וכל העתיד כולו יונק מהאהבה היסודית הזו. זו הפתיחה לנבואה - המשכיות האהבה מההליכה במדבר ועד עולם!

כיוון שנזרע זרע האהבה מתאר הנביא את הצפוי לעם ישראל בעתיד. כבכל פסוקי התורה העוסקים בגאולה, וכמו גם בכל הנבואות המבשרות את הקץ המגולה, הנביא ירמיהו מתחיל בקיבוץ גלויות ובתחיית הארץ. אלו הסממנים המובהקים ביותר לחידוש גילויי האהבה שבין הקב"ה ובין כנסת ישראל. בשעה שארץ ישראל הולכת ונבנית, בשעה שנוטעים כרמים בהרי שומרון, בשעה שקוראים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל ד' אלוקינו - אנו יודעים כי הגיעה עת חידוש האהבה הגדולה. הקב"ה מושיע את עמו ישראל (ו), מביא את עמו מצפון ומקבץ את כולם לארץ ישראל. כאמור, הנביא מדגיש את העובדה כי קיבוץ גלויות זה הוא תוצאה של האהבה הגדולה, ושל העובדה ש"אפרים בכורי הוא" (ח).

בארץ ישראל מצפה להם מציאות אחרת. הפדות והגאולה מביאים את עם ישראל למרום ציון, ולארץ הנותנת את פירותיה: "ונהרו אל טוב ד' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר" (יא), לאמור - תחיית האומה כרוכה בתחיית הארץ, ולא רק עם ישראל שב אל מקומו, אלא גם הארץ שבה אל הופעתה המלאה ואל מעמדה לפני החורבן. הצירוף של שיבת האומה ושיבת הארץ למעמדן משנה גם את האווירה השוררת במציאות החדשה. נפשם של ישראל היא כגן רווה (יא), בתולה שמחה במחול ובחורים וזקנים יחדיו, ועם ישראל כולו שבע את טוב ד'.

בחלקה השני של הנבואה הנביא מתבונן על הגאולה בהקשר היסטורי רחב יותר ובמבט פנימי על שורשיה. הגלות לא הייתה חוויה קלה, ומי שביטאה זאת בכל מאודה הייתה רחל אמנו, שנקברה בדרך, וקוננה לאורך כל ימי הגלות "על בניה כי איננו" (י"ד). (למחבר - שמתי כאן מרכאות כדי שמותר יהיה להשתמש ב"בניה" ברבים ו"איננו" ביחיד כמו במקרא, אחרת עלינו להתאים את חלקי המשפט). קולה של רחל נשמע מרמה (שם מקום בנחלת בנימין) וברמה (לאמור: בקול רם). הגאולה, אפוא, אינה נוגעת לדור הבנים בלבד, אלא יונקת משורש דור האמהות. מתברר כי יש שכר לפעולתה של רחל, שלא הניחה, כביכול, לריבונו של עולם להזניח את בניו לנצח, והנה עתה הם שבים לגבולם.

לא רק רחל עומדת במוקד, כי אם גם אפרים, אם כי כאן התמונה מסובכת יותר. אפרים נהג כעגל לא לומד, לאמור: כפרא. עתה הוא עובר שינוי עמוק. הגאולה אינה רק שיבה לארץ, כי אם גם "השיבני ואשובה כי אתה ד' אלהי". אפרים מבקש לחדש את הקשר בינו ובין ריבונו של עולם, ואף ניחם על מעשיו, בוש ונכלם כי נשא חרפת נעוריו (אפשר שזו סיבה נוספת לקביעת הפטרה זו בראש השנה). האם יקבלו ריבונו של עולם ? בפסוק הסיום של הפטרה התשובה היא חד-משמעית: על אף כל מה שקרה ביחסים בין הקב"ה ואפרים, הרי עם ישראל הוא בנו יקירו של הקב"ה וילד שעשועיו, "על כן... רחם ארחמנו נאום ד'".

מה אפוא למדנו מנבואה זו ? נבואה זו מאירה באור מיוחד את כל האמור בספר ירמיהו. הספר הוגדר על ידי חז"ל כתחילתו פורענות וסופו פורענות, ואכן הוא מלא נבואות חורבן קשות ביותר. ירמיהו מלווה את הימים האחרונים של ממלכת יהודה, את הכיבוש ואת השריפה והגלות. לא זו בלבד, אלא שהוא מתאר יחסים קשים מאוד בין עם ישראל לריבונו של עולם, ומשתמש בדימויים רבים של ניאוף ובגידה. אולם, משעה שמצרפים את נבואתנו לתמונה הכללית אנו למדים שאת מערכת היחסים הקשה מאוד שבין הקב"ה לבין עם ישראל, המתגלית בימיו של ירמיהו עצמו, יש להכניס להקשר רחב יותר. הקשר נוצר כבר בימי רחל אמנו, ואפרים (לאמור: עם ישראל) הוא בנו האהוב של הקב"ה. ההליכה במדבר הייתה תקופת זוהר שהטמיעה חיבור נצחי בין עם ישראל ובין השכינה. משום כך, גם צפיית העתיד מלמדת כי המתח הנורא השורר עתה אינו המצב הנצחי. בכיה של רחל אמנו לא יניח לזה להתרחש. האהבה תתעורר משני הצדדים. מחד גיסא, ריבונו של עולם ינחם את רחל אמנו, ישיב את עם ישראל לארצו, יחדש את טוב הארץ ויחיה את העם; מאידך גיסא, אפרים יתחרט על כל הטעויות הקודמות שהתרחשו, ישוב אל ד' ואל דרכו, ויעורר מחדש את אהבת ד' לעמו. החורבן הוא, אפוא, פרק אחד במערכת היחסים המורכבת ולא חותם סופי. תקופת ירמיהו היא משבר נורא אולם לא נתק, בבחינת "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים להפר בריתי אתם כי אני ד' א-לוהיהם" (ויקרא כ"ו, מ"ד).

אולי הדבר קשור גם במסר המיוחד לראש השנה. יהיו חטאיו של אדם אשר יהיו ואף יתרחשו משברים למיניהם – כל אלה אינם סותמים את הדלת להתעוררות מחודשת של האהבה שבין הקב"ה ובין האדם, לשיבה ולחרטה. ואכן, בפסוקי זיכרונות בתפילת ראש השנה אנו מזכירים את הפסוק החותם את פרשתנו, כאומר: האהבה הכבושה והמוסתרת של הקב"ה ממתינה לנו כדי שנשוב ונחשוף אותה מחדש.

הפטרת בהר: ירמיהו ל"ב,ו-כ"ז

הרב יובל שרלו

בשל העובדה שההפטרות עוצבו לקריאה בציבור, נקבעו גבולות ההפטרה גם לאור שיקולים אחרים מאשר תוכן. פרק ל"ב בספר ירמיהו מספר סיפור שלם, המתחיל בתחילת הפרק ומסתיים בסופו, ואילו ההפטרה קוטעת את ההתחלה ובעיקר את הסוף, גם משיקולי מספר פסוקים וגם בשל הרצון לסיים בפסוק המשבח את ריבונו של עולם "הממני ייפלא כל דבר" ? אולם, אנו נלמד את הנבואה כולה, כדי שלא לקטוע את הרעיון המרכזי שבה. הקשר שלה לפרשת השבוע ברור מאליו – הפטרת ארץ ישראל.

הנבואה פותחת בתיאור הרקע הקשור מאוד לתוכן: ממלכת יהודה השליכה את ירמיהו לכלא בשל דבריו כי מלך בבל ילכוד את העיר וצדקיהו יוגלה לבבל. גם מנבואתנו וגם מנבואות אחרות אנו רואים, כי העם ראה בדבריו של ירמיהו נבואת שקר, שכן לא ייתכן שהקב"ה יחריב את ביתו. כיוון שכך, העונש הראוי לו הוא הרחקתו מהציבור בשל התחזותו לנביא ד' ובשל תכני נבואתו, שהוגדרו כנראה בעיני השלטון כתכני בגידה.

והנה, דווקא בבית הכלא שבחצר המטרה נאמר לירמיהו לקנות קרקעות בענתות ! ציווי זה של הקב"ה מנוגד, לכאורה, לכל תוכן נבואת ירמיהו ולכל השליחות. נתבונן נא בפרדוקס: ירמיהו כלוא בשל בשורתו בשם ד' כי הגלות עומדת להתחיל, והוא עצמו מצווה לקנות קרקעות בענתות – פעולה המבטאת לכאורה את ההיפך המוחלט !? פטורים אנו מלהעלות השערות מה חשב ירמיהו בשעה שהוא קיבל ציווי זה, כיוון שהוא עצמו מבטא במדויק את תמיהתו מול הקב"ה. מדברי הנבואה נראה, כי אפשר שהוא כלל לא האמין בתחילה שהדברים הם דברי ד'. רק לאחר שחנמאל בן דודו אכן הגיע לחצר המטרה והציע לו לקנות את הקרקע בענתות, נאמר - "ואדע כי דבר ד' הוא". אולם, על אף תמיהתו ממלא ירמיהו אחר הציווי האלוקי, קונה את השדה כדת וכדין ואף מבשר את תוכן הנבואה ואת פשר קניית השדה: "כי כה אמר ד' צבאות א-להי ישראל: עוד יקנו בתים ושותות וכרמים בארץ הזאת" (ט"ו). זהו החלק הסיפורי של הנבואה.

תמיהתו של ירמיהו אינה נותרת בליבו. הוא פורש אותה מול ריבונו של עולם בתפילה גדולה. הוא פותח בתיאור גדולתו של ריבונו של עולם, ביכולתו להשגיח על העולם "ולתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו"; בשלטונו הבלתי מעורער בהיסטוריה, שבא לידי ביטוי ביציאת מצרים ובנתינת ארץ ישראל, שהיא ארץ זבת חלב ודבש, לעם ישראל – לאמור: כל המציאות עד עתה מוכיחה כי יש ביד ריבונו של עולם היכולת והכוח לנהל את העולם בדיוק לפי רצונו. מתוך כך ממשיך ירמיהו ומתקדם לתוכן שליחותו עד למעשה התמוה שבציווי לקנות קרקע: עם ישראל הגיע לארץ אך לא הלך בתורת ד'. והנה כל מה שריבונו של עולם ייעד לאומה שאינה הולכת בדרכיו מתממש לנגד עינינו: המצור, בוא הכשדים, החרב הרעב והדבר – ועל רקע זה שואל ירמיהו:

"ואתה אמרת אלי ד' אלוקים: 'קנה לך השדה בכסף, והעד עדים, והעיר נתנה ביד הכשדים' !?" (כה). קודם שנפנה למענה ד' נדגיש את העובדה כי ירמיהו פעל בסדר נכון: ראשית הוא ציית לדבר ד' על אף שלא ירד לעומק מגמת האלוקים, ורק לאחר מכן התיר לעצמו לתמוה (כל זה בניגוד, לדוגמה, ליונה הנביא).

מהי אפוא תשובת ד' לדברי ירמיהו ?

הקב"ה אינו פותח בתשובה ישירה, אלא שב אל הראשונות. פסוקי המענה של הקב"ה פותחים בהרגעת ירמיהו – דבר לא זו מתוכן נבואת ד' ומדרכי הנהגתו. ראשית: "הממני יפלא כל דבר ?" (כ"ז), לאמור: ריבונו של עולם ממשיך להנהיג את המציאות בדיוק כפי שעולה ברצונו; לא זו בלבד, אלא שהעיר אכן תימסר ביד הכשדים, תוצת ותשרף, והענישה על העבודה הזרה שהייתה בה תתממש; גם הסיבות שהביאו לגזר הדין הנורא על ירושלים נותרו על כן. כל זה אכן יתרחש. הקב"ה אינו משנה את מדיניותו ושליחותו של ירמיהו אינה מבוטלת, ועל כן אל לו לחשוש שהעם ייווכח כי הוא נביא שקר. דבר לא השתנה בהנהגה האלוהית.

ואם כך הדבר, למה נשלח ירמיהו לקנות קרקעות בענתות ? נשים לב לנמענים של נבואה זו: "ועתה לכן כה אמר ד' א-להי ישראל אל העיר הזאת, אשר אתם אומרים 'נתנה ביד מלך בבל בחרב וברעב ובדבר'" (ל"ו). בפסוק זה כתוב למי מכוון מעשה קניית הקרקעות. הנמענים אינם אנשי האופוזיציה לירמיהו, שהרי אלה לא אומרים שהעיר ניתנה ביד מלך בבל. הם אומרים את ההיפך - שהעיר לא תינתן. אבל, אלה שאומרים - 'נתנה ביד מלך בבל בחרב וברעב ובדבר' הם דווקא **תומכי** ירמיהו הנביא, הנשמעים לו ומאמינים כי אכן העיר הזאת תינתן ביד מלך בבל ! המסר שבמעשה מכירת הקרקעות מכוון, אפוא, לסיעת ירמיהו ונאמניו.

ומדוע הם צריכים מסר זה ? בשל העובדה שאף הם עלולים לטעות – לכיוון ההפוך. לאמור: גם לתומכים בירמיהו הנביא אורבת סכנה רוחנית. הם עלולים לסבור כי בשל כיבוש העיר וחורבנה תם סיפורו של עם ישראל, והקשר בינו ובין ארץ ישראל ניתק לחלוטין. ואכן, בגלות בבל היו כאלה שסברו כך, ויחזקאל הנביא נאלץ להתמודד עימם (ראו יחזקאל פרק כ). לפיכך, ירמיהו נשלח לקנות קרקעות בענתות, כדי להבהיר לתומכיו ולמצייתים לדברי נבואותיו: החורבן יהיה קשה מאוד ואכזרי, אולם הוא יהיה זמני. אנו נשוב לכאן. יבואו ימים והגלויות יתקבצו לארץ ישראל, והברית הנצחית שבין הקב"ה העם והארץ תשוב למקומה. שיבה זו תביא לקנייה מחודשת של קרקעות בארץ ישראל: " ונקנה השדה בארץ הזאת, אשר אתם אומרים שממה היא מאין אדם ובהמה נתנה ביד הכשדים. שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים בארץ בנימן ובסביבי ירושלים ובערי יהודה ובערי ההר ובערי השפלה ובערי הנגב, כי אשיב את שבותם נאם ד'" (מ"ג-מ"ד). המעשה הסמלי של ירמיהו מבטא זאת. ערב החורבן הוא נשלח לקנות קרקע בענתות כדי להטמיע הכרה זו וכדי להתחיל בפעולה הראשונה של קניית קרקע הגאולה.

הפטרה זו, אפוא, חשובה לנו עד מאוד משתי סיבות. ראשית, היא מלמדת כי סכנות רוחניות קיימות לכל כיוון, וגם הנאמנים לדבר ד' והתומכים בנביא האמת צריכים להיזהר שלא לשמוע בדברי הנביא את מה שהוא לא ציווה לומר, ולא להגיע דווקא מתוך נאמנות זו לסטיה מדבר ד', אולם, הנקודה המרכזית שמלמדת אותנו הפטרה זו היא - הקשר המיוחד הקיים בין עם ישראל לארץ ישראל. קשר זה לא מנע לצערנו את הגלות ואת החורבן, שכן אנו למדים בתורה (ובמיוחד בספר ויקרא) כי ארץ ישראל מחייבת התנהגות ראויה, וכשאין אנו נאמנים לקדושתה היא מקיאה אותנו. ברם, הקשר המיוחד הזה מבטיח את השיבה אל הארץ, וזו צריכה להיות אמונת עם ישראל בימים שבהם הוא שרוי בגולה. ירמיהו הנביא מתווה דרך בנבואה זו, ומלמד אותנו כי אפילו ערב הגלות קונים קרקעות בארץ ישראל - לא כדי למנוע את הגלות, שאותה לא ניתן למנוע משעה

שריבונו של עולם גזר כי תתממש, כי אם כדי לבטא את האמונה הגדולה בשיבה אל הארץ
ובחידוש חיי האומה בה.

הפטרת משפטים: ירמיהו ל"ד, ח-כ"ב ; ל"ג, כ"ה-כ"ו

הרב יובל שרלו

מן המפורסמות הוא שהנביאים היוו שופר לאלה שלא עמדו במרכז החברה ושלא היה להם כוח שלטוני לבטא את מצוקתם. הנביאים דיברו פעמים רבות על מעמדם של הגר, היתום והאלמנה, האביונים, הסריסים וכדו'. מקום מיוחד מיועד, הן בתורה שבכתב והן בדברי הנביאים, למעמדם של העבדים. היחס המיוחד של התורה לעבדים בא לידי ביטוי כבר בספר בראשית. בספר בראשית אנו מוצאים סיפורים רבים על מתנות שניתנות מאדם לאדם: פרעה לשרה, מלך סדום לאברהם, אברהם למלכי-צדק, אברהם למשפחתו בחרן, יעקב לעשיו, יעקב לפרעה ועוד. אחד הדברים המאפיינים מתנות אלה הוא העובדה, שהמתנות הניתנות על-ידי אלה שאינם מזרע אברהם כוללות גם עבדים ושפחות כחלק מהתשורה, ואילו בני אברהם אינם נותנים מתנות אנושיות האחד לשני. יחס מיוחד זה בא לידי ביטוי גם במצוות התורה המיועדות להכנסת מעמד העבד לתוך מסגרת חוקית – קביעת זכויותיו והחובה המוטלת על האדון לא לעבוד בו בפרך, מצוות הקשורות במענק שיקבל עם שחרורו, וכן היחס המיוחד כלפי העבד הבורח מפני אדונו ואיסור הסגרתו. אולם, הקפדה על מעמדם של העבדים ושמירת זכויותיהם תלויה באופן טבעי ברצונם של האדונים או במסגרות ממלכתיות המסוגלות לכפות את מצוות התורה על הבריות. העבדים עצמם אינם בעלי הכוח לעשות זאת. בשל העובדה שהם חסרי כוח זה, מעמדם היה תלוי בשאלה האם יהיה מי שיתבע את זכויותיהם. הקרבה המתמדת שבין הון ושלטון והאינטרס הכלכלי הברור של בעלי ההון לצמצם את זכויות העבדים, הביא לכך שפעמים רבות הם נותרו במעגל העוני, ונוצר חלל נורא ופער רחב בין מצוות התורה ובין מימושו. את החלל הזה מילא הנביא.

מספר נחמיה (פרק ה) אנו למדים כיצד נוצר מעגל העוני. נחמיה מתאר בצורה פשוטה את מעגל חייו של העני ההופך לעבד. אדם נקלע למצוקה כלכלית והתקשה לרכוש תבואה – הן לצורכי מאכל והן לצורכי זריעה. כיוון שכך הוא נאלץ ללוות כסף, וכאן נוצרה שרשרת - העני חייב להשיג כסף כדי לזרוע ועל כן לווה אותו. הלוואה זו חייבה אותו לשעבד חלק מנכסיו. בשנה שלא זכתה לברכת שמיים לא היה בידו לאסוף די יבול שיאפשר לו להתקיים, לקנות זרעים לשנה הבאה ולהשיב את ההלוואה. משום כך, נאלץ למכור חלק מאמצעי היצור שבידו, ובכך איבד את הסיכוי להתאושש מבחינה כלכלית. בסופו של דבר נאלץ למכור את עצמו או את בניו לעבדים ולאבד בכך את חירותו ואת עצמאותו. כל זה נעשה לכאורה כדין וכחוק, אולם הביא לריבוי עבדים ובמקביל למצב הולך ומשתרש של שעבוד מתמיד.

הפטרנו פותחת לכאורה במציאות חיובית מאוד. המלך צדקיהו כרת ברית עם כל העם לשחרור עבדים, כדי שלא ירדו איש באחיו. זו היא ברית מיוחדת במינה – ברית שנכרתת בין המשולש בעלי ההון-העבדים-הקב"ה, והיא עצמה מלמדת כי הברית עם ריבונו של עולם אינה רק ברית דתית בתחומי הקורבנות והדאגה לכינונו של המקדש, כי אם ברית של תיקון החברה והיחס הראוי לבני אדם. הברית הזו מומשה, וכולם אכן שלחו את עבדיהם לחופשי וקיבלו על עצמם שלא לשעבד עוד את אחיהם. אולם, בפועל התחולל מה שבדרך כלל מתחולל: "טקס" שילוח העבדים אמנם התרחש, אך בעלי ההון מצאו דרכים לגיטימיות וחוקיות לקנות אותם מחדש. הדבר מזכיר לא במעט את היחס לעובדי קבלן בחברה הישראלית של היום. חוקי העבודה קובעים שיש להעניק קביעות למי שעובד למעלה מהזמן הנקוב בחוק, אך המעסיקים מוצאים את הדרך להתחמק

מחובה זו על ידי פיטורין תכופים ושכירה מחדש. החוק נשמר אולם הצדק החברתי מופר. זהו מקומו של הנביא.

תביעת הנביא לשחרור עבדים יונקת גם מן ההיסטוריה של עם ישראל. למעשה, כולנו היינו עבדים במצרים, וריבונו של עולם כרת עימנו ברית בהוציאו אותנו משם. חלק מברית זו היא החובה ללכת בדרכיו של הקב"ה ולדאוג בעצמנו לשחרור העבדים שלנו. רעיון זה מופיע כבר בעשרת הדיברות שבפרשת ואתחנן, כנימוק למצוות השבת: "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לד' א-להיך, לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך, וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ד' א-להיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה, על כן ציוך ד' א-להיך לעשות את יום השבת".

הנביא מבאר את אחד היסודות המובהקים שנוסחו מאוחר יותר על ידי הלל הזקן: מה ששנא עליך (להיות עבד, אתה בעצמך חוית את זה!) אל תעשה לחברך, ולא זו בלבד אלא מה שנעשה לך דאג שיעשה גם לחברך. הרעיון הזה מופיע במקומות נוספים בתורה, כגון בפרשתנו: "וגר לא תלחץ, ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים".

בימי ירמיהו נוספה חומרה נוספת לאי-שחרור העבדים. נכרתה ברית בנושא זה בין הקב"ה ובין כנסת ישראל, אך עם ישראל מפר את הברית הזאת. שוב אנו מוצאים את רעיון הברית, ושוב אנו מוצאים את הנביא מבאר בנבואתו, כי למעשה לא נותרה ברירה בפני הקב"ה אלא למוטט כליל את המערכת כולה. בשל העובדה שאנשי יהודה לא העניקו דרור איש לאחיו, הקב"ה יקרא דרור לחרב לדבר ולרעב (י"ז). הנבואה מדגישה את העובדה כי מדובר הן בעוול שבין אדם לחברו על-ידי

שליטת החרות שהעבדים זכאים לה, והן בהפרת ברית שהיא עניין חמור לא פחות.

נבואה זו היא המשך ישיר, אפוא, של פרשת משפטים ונקבעה כהפטרותה. הנביא חוזר למהות היחס המיוחד של התורה לעבדים. העבדות היא תופעה קיימת, והתורה אינה מנסה לבטל אותה לחלוטין. התורה מבוססת על דרך החיים שבעולמנו, אך מעניקה לדרך חיים זו את היחס המיוחד ואת הקוממות הגבוהות ביותר של התנהגות מוסרית וערכית. פרשת משפטים מלמדת על הזכויות והחובות של העבד, על ההגנה שניתנת לסוגים שונים של עבדים ("וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה - לחופשי ישלחנו תחת תחת עינו. ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל - לחופשי ישלחנו תחת שינו" (שמות כ"א, כ"ו-כ"ז)), ומשנה לחלוטין את מעמדו של העבד. הנביאים ממשכים את המגמה המוסרית של התורה, ותובעים כריתת ברית לשם שינוי מעמד העבדים ושחרורם לאור זכויותיהם. כשהדבר אינו נעשה, ומשמעות הדבר הפרת הברית המיוחדת בין העם לבין הקב"ה – מופרת הברית גם מצידו של הקב"ה.

מנסחי ההפטרה צרפו אליה את התייחסותו של ירמיהו לברית אחרת. הברית שבה מדובר בשני הפסוקים האחרונים של ההפטרה לקוחה מנבואה אחרת (ל"ג, כ"ה-כ"ו), ועוסקת בברית המהותית שבין עם ישראל ובין הקב"ה לאורך ההיסטוריה כולה. פסוקים אלה מדגישים שוב את המשמעויות השונות של הברית: ברית הנאמנות של עם ישראל עם הקב"ה מופרת לא רק בשעה שעם ישראל עובד עבודה זרה; הברית מופרת גם כאשר האומה אינה מתייחסת לאחיה העבדים בדרך הראויה הנובעת מהיחס המיוחד של הקב"ה אל הנרדף ואל העשוק. זהו אחד הרעיונות היסודיים ביותר של הנבואה, ובנבואתנו הדבר בא לידי ביטוי ביחס לעבדים.

תיקון האומה הישראלית לקראת הגאולה משמעותו חידוש הברית הזו – בחסד וברחמים – הן בקשר שבין אלוקים והאדם והן בקשר שבין המשפט והצדקה בארץ.

הפטרת בא: ירמיהו מ"ו, י"ג-כ"ח

הרב יובל שרלו

נביאי ישראל לא ניבאו על עם ישראל בלבד, אלא גם על הגויים. בדברי נביאים רבים אנו מוצאים התייחסויות לגויים, להתנהגותם, לעוולות שהם עושים בעולם ולעתידם הנורא. נבואות אלו מלמדות יסודות רבים: הן מלמדות כי קיימת תביעה מוסרית גם מהגויים, ואף שלא קיבלו את תורת ד', הם מצווים במצוות בני נוח ובדרך הארץ שקדמה לעולם; הן מלמדות כי ריבונו של עולם הוא אלוקי ההיסטוריה, והוא בוחן את לגיטימיות ההתנהגות של הגויים לאורך דברי ימי העולם, וגומל לכל אומה כגמול הראוי לה; הן מלמדות כי אירועים רבים בעולם הם תוצאה של גרעין מוסרי ולא רק של גיאופוליטיקה ריאלית וכדו'.

למי מכוונות נבואות אלה? ממקומות שונים אנו רואים כי היו להן שני נמענים. הקבוצה הראשונה כוללת את האומות עצמן. אנו למדים כי דווקא בשל העובדה שהן לא האמינו באל מונותאיסטי היה מקום בליבם גם לאלוקי ישראל, והם הקשיבו לדבריו. דוגמאות לדבר: אנשי נינוה מקשיבים ליונה הנביא; פרעה נכה העולה על מלך בבל קובע כי הוא עושה זאת בדבר ד': "וישלח אליו מלאכים לאמר: מה לי ולך מלך יהודה, לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי, וא-להים אמר לבהלני, חדל לך מא-להים אשר עמי ואל ישחיתך" (דבהי"ב ל"ה, כ"א); סנחריב פונה באותה טענה לתושבי ירושלים: "ועתה המבלעדי ד' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה, ד' אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה" (ישעיהו לו, י), וכדו'. ממקומות אלו אנו למדים, כי הם היו קשובים לנעשה בממלכת ישראל ולדברי נביאיה. היו סוכנים מתווכים (כמו סנחריב, שלדעת חז"ל היה יהודי מומר) או מערכות הפצת מידע. במסגרת זו דיברו הנביאים, ואף אם לא שלחו באופן ישיר דברי נבואה לגויים – הם הגיעו לידם.

נמען שני היה עם ישראל. נבואות אלה ביארו לעם ישראל את המשמעות הנבואית של ההיסטוריה. כאמור לעיל, נבואות אלו לימדו את עם ישראל כי יש דין ויש דיין. ברגעי ייאוש הם עודדו את העם לדעת כי אין הם נטושים, וכי בסופו של דבר יפקוד ד' את הגויים המתנכלים להם; ברגעי ביטחון מופרז והסתמכות על עמים זרים העם למד כי מדובר במשענת קנה רצוף, וכי המהלכים הבינלאומיים יוכיחו את עוצמת הטעות. עם ישראל, אפוא, אינו מתקיים בחלל ריק. יש חשיבות מרובה בתודעתו למקומו במסגרת המציאות הרחבה, ועל כן חשוב לו לדעת גם מהי המשמעות של המתרחש בפוליטיקה העולמית.

נבואתנו היא חלק מקובץ נבואות רחב של ירמיהו על הגויים. היא עוסקת באחד ההיבטים של העמים הזרים. הרקע לנבואה נאמר בכותרתה: מדובר באירוע גלובלי – התנגשות בין שתי מדינות-בבל ומצרים. (למחבר המאמר: שיניתי את הנוסח שהיה כי בעוד שלוש שורות שוב מצוין שמלך בבל מבה את מלך מצרים ואין צורך לחזור פעמיים על אותו דבר). לאורך ההיסטוריה כולה ארץ ישראל היא החיבור שבין הצפון והדרום, והיא משמשת קרקע למלחמות רבות שאינן נוגעות לה, אלא לפוליטיקה העולמית. לעתים גברה יד מלכות הדרום ולעתים הצפון. הנבואה עוסקת בימים שבהם מלך בבל הצליח לפגוע במלך מצרים (לא נאריך במסגרת זו בדיון ברקע ההיסטורי

הממשי ומתי בדיוק אירעו הדברים, כיוון שאנו תרים אחר התוכן המהותי, והנביא מלווה את האירוע הזה. הבשורה העיקרית של הנבואה נמצאת כבר בתחילתה: "כי ד' הדפּו" (ט"ו), לאמור: הכרעתו של מלך מצרים אינה נובעת מכישרון המלחמה המיוחד של בבל, או מטעות בבניית קו ההגנה האסטרטגי של מצרים, כי אם בשל התערבות הקב"ה בהיסטוריה. הקב"ה הוא זה שהדף את גאון מצרים, ובשל כך הביא גם להתפרקות הקואליציה שריכז מלך מצרים: "קומה ונשובה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו" (ט"ז). לא זו בלבד, אלא שעל מצרים להתכונן לימים קשים, ואולי אפילו לגלות "כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים" (י"ט).

הנביא אינו בוחן רק את האירוע הנוכחי, אלא מתאר אותו על רקע מעמדה של מלכות מצרים. מלכות מצרים מתוארת כ"עגלה יפה פיה". לדעת הפרשנים מטרת תיאור זה היא לדמות את מצרים "לעגלה יפה-פיה לרב יופייה ודשנה, וכן כינה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן" (רד"ק). גם לדעת בעל מצודות דוד "מצרים שהייתה מלכות יפה כעגלה היפה מאד".

זו, כמובן, גם הסיבה שנבואה זו היא הפטרת פרשת בא. הן בפרשת בא והן בימי ירמיהו קורסת מצרים, על אף היותה מקור עוצמה וביטחון. הנבואה אינה מתארת מהי הטענה האלוקית נגד מצרים, ומדוע גורל זה נגזר עליה. אולם, מהקשר הדברים נראה כי הסיבה היא הביטחון השחצני והתפיסה העצמית הגאוותנית של מצרים כממלכה: "הנני פוקד אל אמון מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל א-להיה ועל מלכיה ועל פרעה ועל הבוטחים בו" (כ"ה). לדעת רד"ק, אין מדובר רק בטענה כללית נגד מצרים, אלא גם בשיפוט נגדה על הריגת יאשיהו: "זכר א-להי ישראל, לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לעונש שהרע לישראל שישק מלך מצרים, וכן פרעה נכה שהמית יאשיהו כמו שאמר נקמה להנקם מצריו כמו שפי' למעלה".

תופעה נדירה בנבואה היא העובדה שפקידת מלכות מצרים היא פקידה זמנית. הנביא מדגיש, כי לאחר ימי הפקידה הקשים על מצרים "אחרי כן תשכן כימי קדם נאם ד' (כ"ו). דברים אלה מעוררים מחשבה מרובה – האם ניתן ללמוד מהם כי הטענות נגד מצרים חמורות הרבה פחות מהטענות נגד גויים אחרים? האם עובדה זו נובעת מכך שמצרים למעשה פעלה כתוצאה מהאינטרסים שלה, ואף שאלה פגעו בישראל (ועל כך היא נענשת), אין מדובר באכזריות יוצאת דופן, או בניסיון לשבש סדרי עולם ולהגלות את עם ישראל? האם, לפיכך, פעולות מצרים לגיטימיות ואין מדובר בהכרתתה הסופית? אם אכן זו משמעות הדברים אנו יכולים ללמוד דברים רבים על הדרך שבה ריבונו של עולם מנהיג את העולם ומתייחס לגויים אחרים ולמעשיהם.

כאמור לעיל, נבואות על הגויים מכוונות פעמים רבות גם לעם ישראל. כאן אנו מוצאים הקשר מיוחד לדברים: עם ישראל השומע את הנבואה נגד מצרים, בוחן לאורה, כמובן, את עצמו ואת גורלו. והנה אנו מוצאים בדברי ירמיהו דברי נחמה מיוחדים לישראל. ישיבתה של מצרים במקומה ושיבתה לעוצמתה לא יבואו על חשבון עם ישראל. ריבונו של עולם יממש את בריתו עם האומה, יושיע אותה מרחוק ויושיב אותה שאננה ושקטה באין מחריד, אפילו על רקע העובדה שמצרים תתקיים בדרומה כימי קדם. הקב"ה מדגיש כי הנבואה על מצרים היא ייחודית, ואילו הגויים הצפוניים (אשור ובבל) יתמוטטו וייעלמו מבמת ההיסטוריה, שכן הטענות נגדם הרבה יותר חמורות. ירמיהו אינו מעלים את העובדה כי הקב"ה ייסר את עם ישראל, וכי צפויה תקופה קשה מאוד. אולם, הבשורה המאירה היא שריבונו של עולם מלווה את האומה בימי גלותה ולא יאפשר לכלות את עם ישראל. "ונקה לא אנקך" מתבאר כנבואת נחמה, המבחינה בין העתיד הנורא הצפוי לגויים שמסביב ובין זה שיאיר לעם ישראל.

